

HRVATSKA FILOLOŠKA MISAO OD-DO

OD FONETIKE DO ETIKE

Zbornik o sedamdesetogodišnjici prof. dr. Josipa Silića

(Disput, Zagreb 2005.)

U ožujku 2004. Katedra je za hrvatski standardni jezik Odsjeka za kroatistiku Filozofskoga fakulteta u Zagrebu priredila rođendansko slavlje svome članu prof. dr. Josipu Siliću. I kako već priliči, slavilo se i radno i svečano! Na znanstvenome su se skupu organiziranom slavljeniku u čast okupili njegovi prijatelji i kolege ne samo sa zagrebačkoga Fakulteta već i s kroatističkih odsjeka u Rijeci i Osijeku, s Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje i Instituta za staroslavenski jezik iz Zagreba te gosti iz inozemstva (iz Njemačke, Bosne i Hercegovine, Slovenije). Recimo odmah i ovo: svečarska je prigoda urodila zanimljivim i vrijednim sadržajima koji znatno nadrastaju ono prigodničarsko, radovima potom ukoričenima u lijepo dizajniran zbornik (uredio Ivo Pranjković, izdavač *Disput*, Zagreb). Vjerojatno podjednako zahvaljujući mnogostranim interesima slavljenikovim kao i različitim znanstvenim profilima sudionika skupa, u zborniku su objavljeni prilozi široka tematskog raspona, što je slikovito najavljeno i naslovom – *Od fonetike do etike!*

Nije sasvim jednostavno predstaviti tridesetak zborničkih radova, a da se to ne pretvori u puko nabranjanje tema i autora. Imajući međutim na umu potrebu

ocrtavanja naznačenih tematskih raspona hrvatske filološke misli, nastojat ćemo ukratko predstaviti sve okupljene priloge, propuštajući pritom, dakako, mogućnosti detaljnijega razlaganja pojedinih tema pa i propitivanja ponekih u njima izloženih postavki.

Preskačemo načas – sve da bismo im se kasnije vratili – nekoliko uvodnih priloga okupljenih u prvoj cjelini posvećenoj profesoru Siliću i započinjemo naslovom zbornika najavljenim početkom: *fonetikom!*

Prvi u tematskoj cjelini *Fonetika, fonologija i ortografija* tekst je **Branka Vuletića** – *Jezični, glasovni i govorni sinonimi*. Podsjećajući na davnašnju Barčevu tvrdnju da *čovjek koji svoj jezik osjeća, ne pozna sinonima jer već sama upotreba različitih glasova za tobože iste pojmove daje riječima i druge osjećajne nijanse, a prema tome i nešto drugačija značenja*, Vuletić predstavlja svoj eksperiment mjerenja percepcije sinonima, i to jezičnih, glasovnih i govornih, te konstatira da sinonimnost može biti i jezična, i glasovna, i govorna kategorija. "Jezična sinonimnost govori o riječima sličnih ili bliskih značenja; ako nema jezičnog sadržaja, moguće je glasovni sastav,

ponajprije glasovne opozicije, povezati sa značenjima: jednaki glasovi izražavaju jednaka, a suprotni suprotna značenja; i dalje: jednaka govorna ostvarenja izražavaju jednake, a suprotna suprotne sadržaje" (str. 61). Autor je drugog priloga također profesor sa zagrebačkoga Odsjeka za fonetiku: **Damir Horga** objavljuje tekst pod naslovom *Izgovorni zglobovi u spontanom govoru*. Horgu zanima "odnos između fonološke reprezentacije i akustičke realizacije i auditivne percepcije govornih segmenata na granici između različitih lingvističkih jedinica, tj. na različitim izgovornim zglobovima" (str. 65). Istraživanje koje je provodio na snimkama iz triju radijskih emisija ticalo se utjecaja pet tipova granica lingvističkih jedinica na realizaciju artikulacijskog zgloba. Promatrani su zglobovi bili: 1. rečenični, 2. klauzalni, 3. fonoleksički, 4. proklitički i 5. enklitički. Zaključak je zanimljiv: razlikuju se rezultati dobiveni u čitanom tekstu i u spontanom govoru, što upućuje na to da se "reprezentacijska fonološka razina može realizirati na različite načine na fonetskom planu" (str. 74). O fonemu pišu **Milenko Popović** i **Rajisa Trostinska** u tekstu intrigantna naslova – *I fonem je znak*. Polaze od različitih definicija fonema (a u svima se on određuje kao *jedinica*) i smjelo se pitaju: *Je li fonem i znak?* Nude ovakvo tumačenje: fonem jest "najmanji jezični znak (koji ima plan izraza i plan sadržaja) – izraz mu je ono što opisujemo kao njegovu tvorbu, artikulaciju, zvučanje takvo kakvo jest, sadržaj mu je 'ne ono drugo u sustavu vokala ili konsonanata (danoga jezika), funkcija'" (str. 79–80). Pitanje je sadržano i u naslovu rada

Zrinke Jelaska – *Dvoglasnik ili dva glasa*. Ona naime razmatra status – i to fonološki i pravopisni – one sekvence koju prema pravopisu uredno pišemo trima slovima: **ije**. Iako je pobornica tumačenja da je riječ o dvoglasniku (diftongu), Jelaska zaključuje da će ta složena fonemska jedinica – kao "manje prototipna" – najvjerojatnije ostati sporna ili osporavana (str. 94). Posljednji prilog u drugoj cjelini potpisuje dvoje autora: **Lana Hudeček** i **Luka Vukojević** u tekstu su se *Sastavljeno i rastavljeno pisanje priloga kao pravopisni i lingvistički problem* uhvatili ukoštac s tim zahtjevnim i zanimljivim pitanjem. Nakon temeljita razmatranja stanja u hrvatskim pravopisima, drugim priručnicima, znanstvenoj literaturi, ali i pisanoj praksi, autori nastoje ponuditi formalne kriterije koji omogućuju da prijedlog i imenica srastu, odnosno nastoje odrediti uvjete u kojima do srašćivanja uopće može doći. Pritom uporište nalaze u načelima implicitno danima u Anić–Silićevu *Pravopisu hrvatskoga jezika* (2001), a eksplicitno u *Hrvatskome jezičnom savjetniku* (1999). Ističući naime semantičko načelo (načelo promjene značenja) i načelo promjene rečenične funkcije kao ključna pri odlučivanju za sastavljeno pisanje priloga, autori upozoravaju na njihovu nedostatnost kad je riječ o mogućem srašćivanju prijedložnih izraza (dobar su primjer *na proljeće* ili *u lice*, naspram *najesen* ili *ubrck*) te razmatraju dodatne kriterije koji upravljaju procesom srastanja/nestrastanja prijedložnih skupina u složene priloge.

Treći blok – *Gramatika, povijest jezika i grafolingvistika* – započinje tekstem

Marije Znika: *Nekoliko pitanja o kategoriji određenosti.* Znika ponajprije nastoji definirati kategoriju određenosti, a potom razmatra kojim se sredstvima u hrvatskom jeziku izriče određenost, kao iznimno važna jezična, i to aktualnosintaktička kategorija kojom se uspostavlja veza između jezičnih entiteta i entiteta u izvanjezičnoj stvarnosti. Drugima riječima, kategorija određenosti ima "iznimnu komunikacijsku vrijednost" i jedno je od "jezičnih sredstava kojima se ostvaruje identifikacija jezikom označenih sadržaja izvanjezičnog univerzuma" (str. 126). Autorica potom razmatra kojim se sredstvima izriče određenost u hrvatskome jeziku (pokazne zamjenice, određeni oblik pridjeva) te kategoriju određenosti dovodi u vezu s kategorijom brojivosti (naime nebrojive se imenice u hrvatskome jeziku teško mogu vezati uz kategoriju određenosti). **Mirko Peti** u svom se radu *lice i osoba* bavi pojmovno-terminološkim pitanjima prisutnima i u suvremenoj gramatičkoj literaturi, a koja se tiču gramatičke kategorije *lica*. Petijev je stav jasan: "(...) za valjan [je] opis gramatičke kategorije *lica* upotreba obaju naziva nužna. Ne dakle *lice* umjesto *osobe* ili *osoba* umjesto *lica*, nego oboje: i *lice* i *osoba*" (str. 133). Naime "*lice* je naziv za izraz jezičnoga znaka koji je definiran s gledišta gramatičke kategorije *lica*, a *osoba* je naziv za sadržaj jezičnoga znaka koji je definiran s gledišta gramatičke kategorije *lica*" (str. 134).

Dva su rada na skupu – i dva priloga u zborniku – posvećena jednom padežu: vokativu. **Vlasta Rišner** objavljuje tekst *O značenju i upotrebi vokativa u suvremenom hrvatskom jeziku*. Postavlja dva pitanja:

prvo je pitanje sintaktičke samostalnosti vokativa (odakle proistječe sumnja pripada li uopće vokativ padežnom sustavu hrvatskoga jezika); drugo se pitanje vezuje uz jezičnu uporabu, točnije činjenicu da se – posebice u ležernoj komunikaciji – nastavačno i naglasno izjednačuje s nominativom. Na temelju istraživanja provedenih u Osijeku, Vinkovcima i Zagrebu V. Rišner zaključuje da "raspodjela vokativnih nastavaka u suvremenom hrvatskom jeziku ne slijedi u potpunosti normu koju bilježe gramatike" (str. 157). Zanimljiv je podatak da se izjednačavanje vokativnoga oblika s nominativnim, započeto u imenima, nastavlja, te da je znatno češće na zagrebačkom nego na osječkom području.

Diana Stolac potpisuje članak *Komunikacijske funkcije vokativa*. Baveći se "izrazima izvan rečeničnoga ustrojstva i mehanizmima njihove uporabe" (str. 174), ona im pristupa, osim sa sintaktičkih polazišta, i s gledišta pragmalingvistike i kognitivne lingvistike. Komunikacijsku funkciju vokativa autorica istražuje većim dijelom na korpusu dramskog djela hrvatskoga komediografa Tituša Brezovačkog te u jednoj komediji anonimnog autora, sve na tekstovima koji pripadaju kajkavskom književnom jeziku s prijeloma 18. na 19. stoljeće. Rezultati su provedena istraživanja zanimljivi: u navedenom se korpusu potvrđuju gotovo sve komunikacijske funkcije koje literatura navodi za vokativ (izravno obraćanje, vokativ kao dio retoričkoga pitanja, u dozivnoj funkciji, oslovljavanje, invokacija, ekspresivne funkcije). Dakako, u dramskoj se komunikaciji sve te funkcije vokativa

ne ostvaruju izolirano, već se pretapaju jedna u drugu.

Barbara Kunzmann-Müller, profesorica s Humboldtova sveučilišta u Berlinu, uvodno potkrepljuje svoj odabir teme – *Zamjenice kao predmet gramatičkog opisa* – znanstvenom biografijom slavljenika kojemu je posvećen skup, te posebno ističe: “Neosporna je činjenica da djelatnost Josipa Silića daleko prelazi granice hrvatske lingvistike. Kao predstavnici inozemne lingvistike i kroatistike iz dugogodišnjeg vlastitog znanstvenog i nastavničkog iskustva osobna mi je želja da ovom prilikom istaknem i to da se Silićevim djelima ne služe samo domaći kroatisti nego i stranci iz drugih slavenskih i neslavenskih zemalja (...)” (str. 185). U nastavku autorica upozorava na osobitosti u gramatičkim opisima nepravedno zapostavljene kategorije *zamjenica*. Zanimljivo je i provokativno njezino polazište: “postoje li uopće opravdani razlozi da se zamjenice izdvajaju kao posebna vrsta riječi” (str. 187)? Ako morfologija i sintaksa ne daju dovoljno razloga za to, dodatne argumente može pružiti semantika. Zaključno autorica potvrđuje da se zamjenice “lingvistički posve opravdano i u skladu s njihovim karakteristikama smatraju integralnim i važnim dijelom gramatičkog sustava prirodnih jezika” (str. 195), ali i upozorava na manjkavosti gramatičkih opisa. **Milan Mihaljević** u svome članku *O subjektivnim rečenicama uz obezličene glagole* preispituje tradicionalnu pretpostavku da su rečenične dopune uz obezličene glagole subjektivne rečenice. Pokazuje pritom da kriterij za razvrstavanje rečenica

ne može biti mogućnost zamjene imenskom skupinom u određenom padežu jer tada rečenične dopune uz obezličene glagole mogu biti razvrstane i među subjektivne i među objektivne rečenice (npr. u rečenici *se Čuje se kako pada kiša* zavisna surečenica može zamijeniti riječju koja vrši službu subjekta – *Čuje se kiša* – ili objekta – *Čujem kišu*). Naposljetku Mihaljević zaključuje da je tradicionalna gramatička klasifikacija “najvjerojatnije pogrešna” (str. 206). **Anita Peti-Stantić** u prilogu *(Ne)obvezatnost reda riječi* – i po vlastitim riječima izravno potaknuta *inovativnom monografijom profesora Silića* – propituje koliko je red riječi u hrvatskome jeziku *slobodan*. Zaključno utvrđuje da “linearno ustrojstvo treba tumačiti kao odnos između sintaktičkoga i aktualnoga članjenja”, dok “poziciju promjenjivih klitika unutar njega [treba] sagledavati kao tek dijelom proizvodjski ograničenu (neinicijalnu)” (str. 215).

Dva posljednja rada u ovoj cjelini tematski se vezuju za srednjovjekovlje. **Stjepan Damjanović** intrigira pitanjem *Kojim je jezikom pisana Bašćanska ploča?* Ističući nužnost znanstvene argumentacije u odgovaranju na pitanja poput naslovnoga, ne propušta spomenuti da je upravo po takvu stavu poznat profesor Silić. Međutim upozorava Damjanović i na neslavnu činjenicu nažalost vrlo plodne *tradicije* unošenja neznanstvenoga u znanstveno, nestručnoga u stručno: još je u 19. st. Vatroslav Jagić molio svoje oponente da mu *umjesto argumenata ne nude rodoljublje!* Upravo s takvih metodoloških polazišta Damjanović propituje jezik Bašćanske ploče, te utemeljeno opovrgavajući uvriježenu

tvrdnju da je "Ploča najstariji spomenik hrvatskoga jezika", zaključuje: "Ako kažemo istinu, tj. da je Bašćanska ploča pisana hrvatskostaroslavenskim jezikom, ona neće ni najmanje izgubiti na svom nacionalnom značenju" (str. 221). Starim se tekstovima na osobit način bavi i **Mateo Žagar** u članku *Grafolingvistika i stari tekstovi: osebnosti pisanog jezika*. Kao dobru metodu proučavanja korpusa starih tekstova Žagar ističe razmatranje *vizualne prezentacije pisanoga materijala*, odnosno izdvajanje "pismovnih osebnosti, koje nemaju izravnu, funkcionalnu paralelu u usmenom jezičnom izražavanju, nego kao 'vidljivi višak' (u odnosu na jezičnu poruku) sudjeluju u oblikovanju što primjerenije (preglednije, ekonomičnije) vizualne prezentacije pisanoga materijala" (str. 223) – npr. ligature, kraćenje riječi, dijelom i odnos minuskula : majuskula, upisivanje jerova itd.

Pet je priloga uključeno u četvrtu cjelinu – *Leksikologija, terminologija, frazeologija i leksikografija*. **Branka Tafra** – ne prikrivajući da je poticaje za svoja istraživanja nalazila i u Silićevim stavovima te ističući kako ju je on kao dobar učitelj hrabrio u zauzimanju vlastitih, drukčijih pogleda – u radu *Desinonimizacija* propituje pojmove sinonim i sinonimija, istoznačnica i bliskoznačnica, odnosno istoznačnost i bliskoznačnost. Razmatra potom istokorijenske sinonime jer kod njih vidi mogućnost "da se takve dublete počnu razjednačivati, desinonimizirati". Desinonimizacija je prema tome "jedan od načina nastanka paronima, riječi istoga korijena, dakle izrazno djelomično

podudarnih, i različita značenja, ali s jakim potencijalom zamjenjivosti zbog zvukovne i značenjske bliskosti" (str. 264). U tom se smislu autorica zalaže za razlikovanje (u jezikoslovnom nazivlju) primjerice naziva *primalac* i *davalac* (jezik) od *primatelja* i *davatelja* (osoba). Ističe također da je zbog previše sličnosti na izraznom i sadržajnom planu ponekad teško razgraničiti istokorijenske sinonime i paronime jer upravo zbog desinonimizacije izvedenice sinonimne tvorbe ne moraju biti sinonimi (npr. *bezok* i *bezočan*). Zaključno Tafra upozorava da bi rezultate desinonimizacije – jer riječ je o novim značenjskim jedinicama – morali bilježiti rječnici. **Marija Turk** u tekstu *Kalkovi: jezične inovacije i normativni problemi* polazi od kalkiranja kao specifična načina jezičnoga posuđivanja "kojim se stranojezični elementi zamjenjuju elementima vlastita jezika", a koje je "motivirano ponajprije purističkim nastojanjima da se za pojmovne inovacije iznađe vlastiti izraz" (str. 273). Kalkovi predstavljaju inovacije u hrvatskome jeziku, ali i otvaraju mnoga normativna pitanja. Autorica stoga razmatra tipove inovacija (leksičke, semantičke, tvorbene, kalkirani frazemi i kalkiranje na sintaktičkoj razini) te na primjerima iz povijesti hrvatske standardologije upućuje na pitanja koja su se otvarala vezano uz njihov standardnojezični status. Zaključuje da je kalkiranje na leksičkoj razini imalo "mnogo veće dosege nego što je imalo na sintaktičkoj razini" te da su "normativni, a pogotovo puristički, zahvati manje primjereni sintaktičkoj razini nego ostalim razinama između ostaloga i zato što su jezici na toj razini sličniji jedni drugima

nego na drugim razinama" (str. 286). Terminološkim se pitanjima bavi **Milica Mihaljević** u članku *Hrvatsko računalno nazivlje i funkcionalni stilovi hrvatskog jezika*. Zbog velikoga utjecaja koje vrši na opći jezik te zbog rastućega broja neprilagođenih engleskih riječi i tek dijelom prilagođenih anglizama računalno je nazivlje standardološki problem hrvatskoga jezika. Ono je zastupljeno u svim funkcionalnim stilovima hrvatskoga jezika, pa su onda znanstveno nazivlje i žargon "dva suprotna pola govora o računalima". "Između njih se nalaze kolokvijalizmi koji pripadaju razgovornomu funkcionalnom stilu hrvatskoga standardnog jezika (npr. *komputoraš*, *hardveraš*) i žurnalizmi koji pripadaju publicističkomu funkcionalnom stilu (*prijenosnik*)" (str. 290–291). Autorica zaključno upozorava na problem anglizama i neprilagođenih engleskih riječi u publicističkome funkcionalnom stilu koji bi "zbog svojeg odnosa prema normi koji je stroži nego u razgovornome stilu i zbog velikog utjecaja na opći jezik trebao više pozornosti posvetiti računalnom nazivlju" (str. 306) te kao posebnu zadaću znanstvenoga funkcionalnog stila (posebice njegova pedagoškoga podstila) ističe ustrajanje na što dosljednijoj uporabi najboljih mogućih računalnih naziva i izbjegavanje sinonimnih naziva. Frazeološkim se pitanjima bavi **Mira Menac-Mihalić** u tekstu *Iz frazeologije novoštokavskih ikavskih govora južne Hrvatske*, i to na temelju prikupljenih frazema u četrnaest govora od Like, preko Šibenika, govora Dalmatinske zagore, Cetinske krajine, govora srednjih Poljica, Imotske krajine

do Opuzena. Rezultati njezina istraživanja pokazuju da se frazemi novoštokavskih ikavskih govora južne Hrvatske "po svom sastavu i strukturi u bitnom ne razlikuju od frazema ostalih hrvatskih sustava" (str. 321). U konzervativnost frazema autorica utemeljuje pretpostavku da će se, unatoč inovacijama koje nastaju razvojem samoga sustava i onima nastalim jezičnim posuđivanjem iz drugih sustava, "dijalektne karakteristike pojedinoga govora čuvati (...) u frazemima u većoj mjeri nego u drugim dijelovima govora" (str. 321). Tematski blok završava prilogom **Marka Samardžije** – *Hrvatski stupac u Vrančićevu i Lodereckerovu rječniku*. Spominjući brojne odjeke koje je imao čuveni petojezični rječnik Fausta Vrančića koji se običava nazivati prvim hrvatskim rječnikom (*Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum: Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmati/c/ae&Vngaricae, Venetiis, 1595.*), Samardžija se pozabavio usporedbom hrvatskoga stupca u Vrančićevu rječniku i hrvatskoga stupca u rječniku češkoga benediktinca Petra Lodereckera koji je kao osnovicu za svoj sedmojezični rječnik uzeo upravo Vrančićevo leksikografsko djelo te mu dodao dva stupca, češki i poljski. Lodereckerov rječnik međutim nije samo obogaćen dvama jezicima, nego je u njegovu drugom dijelu dodano šest dvojezičnih obratnih rječnika u kojima je drugi jezik latinski, a na prvome se mjestu smjenjuju talijanski, hrvatski, češki, poljski, njemački i mađarski jezik. Iscrpna analiza hrvatskih stupaca u dvama rječnicima vodi ovom zaključku: "Iako se Lodereckerovo djelo uobičajeno naziva samo drugim i (dvama novim jezicima:

češkim i poljskim) proširenim izdanjem Vrančićeva rječnika, ipak se hrvatski stupci u tim dvama rječnicima, ostavljajući postrani mnoge propuste i greške u obama, a posebno u Lodereckerovu, podosta razlikuju grafijski, ortografski i leksički. Usto Lodereckerov je stupac bogatiji od Vrančićeva, a je li za to zaslužan on, Vrančić ili netko treći ili svi zajedno, pitanje je na koje nije moguće pouzdano odgovoriti" (str. 332).

Peta je tematska cjelina naslovljena *Stilistika, tekstologija, standardologija i – etika*. **Josip Užarević** piše članak *Maksimum minimuma. Minimalistički jezičnoumjetnički tekst*. Postavlja pitanje o minimalnom obliku u kojemu se može očitovati umjetnost riječi, pitanje koje, tvrdi, nije samo plod znatiželje, već ima i prvorazredno teorijsko značenje: "ovdje se postavlja problem one minimalne verbalne mase koja je potrebna da bi se moglo govoriti o cjelovitoj umjetničkoj strukturi – književnome tekstu odnosno djelu" (str. 335). Utvrđujući da "umjetnički semantički prostor umjetničkoga verbalnog teksta nije moguće izgraditi samo na jednoj riječi" (str. 339), autor dokazuje da već dvije riječi čine "onaj minimum semantičke raznolikosti koji je potreban iskazu (tekstu) da bi oblikovao umjetnički svijet" (str. 341). Na primjeru poslovice *Mladost – ludost* pokazuje on mehanizam pretvorbe znakovnosti u metaznakovnost da bi potom upravo na dvorječnim strukturama (npr. *Sve teče naspram Kiša pada*) uočavao i određivao razlike među književnim i neknjiževnim djelima: dvorječje *Sve teče* čitatelju sugerira čitanje u totalitetu njegova

iskustva, a rečenica *Kiša pada* i zbog svoje običnosti i tautologičnosti zahtijeva da je shvatimo kao obavijest o jednoj pojavi iz izvanjskoga svijeta. Minimalistički oblici, zaključno napominje Užarević, osobito oštro postavljaju *problem slučajnosti u umjetnosti*: "Kako umjetnost pretvara slučajno u fatalno, a lokalno u totalno – možda će nam jednoga dana otkriti upravo proučavanje 'maksimalno minimalnih' jezičnoumjetničkih oblika" (str. 348). O zanimljivu je pokusu progovorio **Krešimir Bagić** u svome prilogu *Od teksta do rječnika i natrag*. Pjesmu je *Zvijezda Cvjetnog trga* Danijela Dragojevića "rastavio" na riječi koje je vratio u osnovne, rječničke oblike te poredao po abecedi. Tako sačinjenu listu riječi ponudio je studentima i zatražio od njih da od ponuđenih elemenata po određenim preporukama sastave tekst. Pokus je trebao dati odgovore na niz pitanja: U kojoj mjeri leksički materijal određuje tekstualnu proizvodnju? Je li moguće napisati suvisao tekst od unaprijed zadanih elemenata? Može li se biti kreativan u krajnje limitiranoj situaciji? Koja se sintagmatska rješenja najčešće ponavljaju, a koja su inovativna? Itd. Na temelju uvida u dobivene radove Bagić ustanovljuje da su studenti istodobno konstruirali (jer su bili ograničeni zadanim materijalom) i kreirali (oblikovali su vlastiti tekst i ponuđenim riječima utiskivali nova značenja, stvarali figurativne sklopove, šifrirali smislove). Parafrazirajući naslov Silićeve knjige *Od rečenice do teksta* (1984), **Lada Badurina** u članku *Od teksta prema diskursu* razmatra put kojim je krenula europska tekstna lingvistika nakon prvih (suprasintaktičkih) zanimanja

za nadrečeničnu jezičnu razinu. Naime iz tradicionalne su sintakse pobuđeni interesi za tekst otvorili nove perspektive koje su ubrzo urodile cjelovitijim sagledavanjem gotovo neslućene dinamike jezične djelatnosti (jezična pragma), ali je – povratno – nove poticaje dobila i sintaksa (pristup rečenici i kao aktualnoj veličini, aktualiziran red riječi itd.). Na prvoj je etapi toga puta u hrvatskome jezikoslovlju ključno mjesto zaslužno zauzela spomenuta Silićeva monografija. **Stjepko Težak** u tekstu *Jezično osuvremenjivanje Sudetine pripovijetke "Mor"* zorno pokazuje što se događalo s djelima hrvatskih prozaika 19. i prve polovice 20. stoljeća "kojima su nakon njihove smrti izdavači ili lektori i urednici često iznevjeravali izvorni jezik prekrajanjem ne samo pravopisa i gramatike nego i rječnika i stila" (str. 373). Ono za što se Težak zalaže jest omogućavanje čitatelju da se upozna s izvornim (neiskrivljenim) književnim tekstom, s provedenim tek pokojim sitnijim ispravkom. Izuzetak mogu biti odlomci u čitankama i časopisima za mlađe osnovce koje iz pedagoških razloga ne valja opterećivati neobičnim oblicima i riječima te time usporavati njihovo ovladavanje hrvatskim standardnim jezikom. O problemu kodificirane ortoepske norme te o napetosti između kodificiranoga standardnog varijeteta i jezične upotrebe piše **Krešimir Mićanović** u članku *Hrvatski s naglaskom*. Autor upozorava na specifičnost hrvatskoga *naglasnog slučaja*: standardni akcent mnogi govornici hrvatskoga jezika doživljavaju prije kao ruralni negoli socijalno prestižni ostvaraj. To je zacijelo

jak uzrok činjenici da mnogi govornici hrvatskoga jezika nikada ne nauče – i ne žele naučiti – standardnu akcentuaciju. Upravo je hrvatska *naglasna situacija* dobar poticaj da se propita tvrdnja o (regionalnoj) neutralnosti jezičnoga standarda. Posljednji prilog u zborniku – *Gramatika i etika Josipa Bratulića* – simbolično zatvara *luk* na čijem se početku kojih 350 zborničkih stranica ranije našla fonetika, ali i uspostavlja samo naizgled neočekivane sponne između gramatike i etike. Ne samo da je gramatika pitanje (etičkoga) izbora već i bavljenje jezikom sa sobom nosi mnoge etičke probleme. Podsjećajući u tome kontekstu na Silićevu znanstvenu djelatnost, posebice ističući onu pravopisnu, Bratulić naglašava: "Naš slavljjenik zna i pamti koliko je gorkih progutao čim se prihvatio toga posla i branio stavove koje je smatrao ispravnima, a koji mnogima nisu odgovarali. Gramatika, dakle, nije neutralna znanost, a kod nas to nije ni pravopis. Bavljenje gramatikom nije neutralna znanstvena djelatnost. Ono je snažno povezano s etikom. Etičari koji se bave jezičnom problematikom preporučuju i provode ono što etički principi nalažu s obzirom na predmet kojim se bave i s obzirom na društvo kojem se obraćaju – i sigurno odabiru onaj put koji izgrađuje jezik i govornike u tom jeziku, jer izgrađivanje jezika znači i izgrađivanje onih koji tim jezikom govore. Josip Silić je u tome učinio velik pomak, velik korak i dužni smo mu zbog toga javnu zahvalu" (str. 401).

No prikaz bi ovoga zbornika i formalno i sadržajno bio nepotpun kad se na kraju,

kao što je uvodno najavljeno, ne bismo vratili prvome tematskom bloku, najizraavnije posvećenom profesoru Josipu Siliću.

Osim biografije i bogate bibliografije – u koju, štoviše, nisu uključeni stručni, pregledni i znanstvenopopularni članci objavljeni u periodici – u prvoj su cjelini, naslovljenoj *Skica za portret profesora Silića*, objavljena tri rada.

Prvi, *Sustavi i standardi profesora Silića*, potpisuje **Ivo Pranjković**. Riječ je zapravo o krokiju Silićeve znanstvene i stručne djelatnosti, preglednu podsjetniku na Silićeve doprinose jezikoslovnoj kroatistici na kojima se vrlo čvrsto utemeljuje stav da je riječ o jednom od najsvestranijih i najkompetentnijih hrvatskih kroatista jezikoslovnoga usmjerenja. Pobrajamo zajedno s Pranjkovićem: Silićeva sklonost jezikoslovnoj teoriji značajka je svih njegovih promišljanja (*Uvod u lingvistiku* ili *Osnove teorije jezika* predaje već 40-ak godina, a slušali su ga i riječki studenti!); prilozi proučavanju hrvatskoga jezičnog ustrojstva (fonetska, fonološka, morfonološka i/ili morfološka razina), uključujući i objavljivanje srednjoškolskih udžbenika od 1974. godine; prinosi sintaktičkoj (prije svega rečeničnoj) fonetici, odnosno rečeničnoj “prozodematici”; udario je temelje morfonologiji u kroatistici, posebne razine jezikoslovnih proučavanja koja je locirana između fonologije i morfologije; metodološka dosljednost i logičnost značajka je Silićevih morfoloških opisa; okušao se i kao pravopisac, i to kao suautor pravopisnih knjiga s Vladimirom Anićem (izdanje iz 1986. doživjelo je još dva izdanja te novo izdanje iz 2001.), a

posebno treba istaći *Hrvatski računalni pravopis* (tzv. *spelling-checker*) koji je 1996. objavio u suautorstvu sa Slavenom Batnožićem i Brankom Ranilovićem, a koji je otkupio Microsoft i ugradio ga u svoj programski paket (*Office*); u jezikoslovnoj su kroatistici nezaobilazni Silićevi prinosi u području sintakse i suprasintakse, posebice istraživanja ustrojstva teksta (knjiga *Od rečenice do teksta: Teoretsko-metodološke pretpostavke nadrečeničnog jedinstva* iz 1984.); zapažena je djelatnost profesora Silića kao standardologa (jezik kao sustav i jezik kao standard, odnos jezika i narječja); svakako valja spomenuti njegove prinose funkcionalnoj stilistici itd. Mogli bi se i nadalje nizati Silićevi doprinosi jezikoslovnoj kroatistici, a svakako valja posebno istaći i njegovu zapaženu predavačku djelatnost na različitim visokoškolskim i drugim ustanovama u zemlji i inozemstvu.

U drugome tekstu prve cjeline, *Izazovi akademskog diskurza: znanstveni stil Josipa Silića*, **Marina Katnić-Bakaršić** i **Vesna Požgaj Hadži** razmatraju značajke znanstvenoga stila profesora Silića, i to podjednako kroz prizmu njegove funkcionalnostilske teorije i diskursne stilistike. Posebno se osvrću na retoričke strategije i stilogene postupke u Silićevim stilističkim radovima pa te značajke povezuju sa stavom za koji se profesor Silić uvijek jasno zalagao: “Znanstvenici su odgovorni za znanstvenu komunikaciju. To je jedna od njihovih temeljnih zadaća” (str. 37).

Treći prilog, *Silićev pomak u jezikoslovnoj kroatistici* iz pera **Krone Pranjića**, pisan je pomalo neobično, u vidu *posla-*

nice. Podsjećajući na iznimnu vrijednost Silićeva bavljenja tekstem (koje je ukoričeno u knjizi znakovita naslova *Od rečenice do teksta*), Pranjčić – u izravnu obraćanju – na svoj osebujan način veli i ovo:

“Dragi Jozo, Silke, ovom jubilejskom zgodom hotio bih te na-go-vo-ri-ti, tj. osloviti, pretresajući do TRI TVOJE VRLINE:

PRVA ti je, ujedno i MANA?! ma brte dragi: TI nikome ne umiješ rijeti JOK!

(...)

A TREĆA TI VRLINA – u tvome ponašanju: dar i moć EMPATIJE! (...)” (str. 41–42).

Probirajući tek dvije od vrlina profesora Josipa Silića, ne možemo prešutjeti

činjenicu da je kao vrstan predavač nesebično podržavao i podupirao pokretanje studija kroatistike na Filozofskome (tada Pedagoškom) fakultetu u Rijeci. Tako su i riječki studenti – dodiplomski, kasnije i poslijediplomski, magistrandi i doktorandi – imali sreću da se nađu, Pranjčićevim riječima, među *klijentelom* koja se obilato okorištavala vrlinama profesora Silića.

Takvu je čovjeku i znanstveniku zacijelo sasvim primjeren rođendanski dar zbornik radova njegovih studenta, kolega i prijatelja, zbornik koji je svojom tematskom raznolikošću ujedno na simboličan način ocrtao i *raspone* suvremene hrvatske filološke misli.

Lada Badurina

O PASIVU U HRVATSKOM JEZIKU

Branimir Belaj
PASIVNA REČENICA

(Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera,
Filozofski fakultet, Osijek 2004.)

Pod pojmom *pasiv* većina hrvatskih gramatika (i njihovih korisnika) podrazumijeva gramatičku kategoriju prepoznatljivu po specifičnom morfološkom obliku pasivnoga predikata. No, osim ovoga gramatičkoga pasiva, u knjizi ćemo Branimira Belaja, docenta na Odsjeku za hrvatski jezik i književnost Filozofskoga fakulteta u Osijeku, **Pasivna rečenica**, u izdanju Filozofskoga fakulteta Sveučilišta

Josipa Jurja Strossmayera iz Osijeka, naći i objašnjenje i oprimjerenje preostalih triju jednako vrijednih, ali u opisima (potpuno) zanemarenih pasivnih rečeničnih ustrojstava: leksički, adjektivni i verbalni pasiv.

Tako ćemo uz opširan *Uvod* u kojemu autor postavlja teze od kojih će krenuti u svojim opisima, u poglavlju *Gramatički pasiv* naći kriterije za odredbu i definiranje